

ENDANGERING THE IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FROM NATURAL DISASTER AND THE NEED FOR MAPPING AND ELABORATING CRITICAL SPOTS

Prof. Trajce Nacev Ph.D

Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia trajce.nacev@ugd.edu.mk

Assistant Prof. Dragan Veselinov Ph.D

Euro-Balkan University - Skopje, Republic of Macedonia dragan_veselinov@yahoo.com

Abstract: The frequent occurrences of natural disasters on the territory of the Republic of Macedonia despite for the man represent a danger and to material goods. Immovable cultural heritage as a part of the material goods of the state is at risk experiencing of its destruction or damage in the event of natural disasters. Therefore is necessary ascertaining the most common types of natural disasters that could endanger this kind of heritage, and mapping and elaboration of critical spots for easier and more effective prevention and confronting with these threats and dangers.

Key words: immovable cultural heritage, natural disasters, Republic of Macedonia, mapping, elaboration.

ЗАГРОЗУВАЊЕ НА НЕДВИЖНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД ЕЛЕМЕНТАРНИ НЕПОГОДИ И ПОТРЕБАТА ОД МАПИРАЊЕ И ЕЛАБОРИРАЊЕ НА КРИТИЧНИ МЕСТА

Проф. д-р Трајче Нацев

Универзитет „ГоцеДелчев“ –Штип, Република Македонија trajce.nacev@ugd.edu.mk

Доц. д-р Драган Веселинов

Универзитет „ЕвроБалкан“ –Скопје, Република Македонија dragan_veselinov@yahoo.com

Апстракт: Се почестите појави на елементарни непогоди на територијата на Република Македонија покрај за човекот претставуваат опасност и за материјалните добра. Недвижното културно наследство како дел од материјалните добра на државата е изложено на опасност од негово уништување или оштетување при појава на елементарни непогоди. Поради тоа неопходно е увидување на најчестите видови на елементарни непогоди кои би го загрозиле овој вид на наследство, како и мапирање и елаборирање на критични места за полесно и поефикасно превенирање и справување со ваквите опасности и загрозувања.

Клучни зборови: недвижно културно наследство, елементарни непогоди, Република Македонија, мапирање, елаборирање.

Недвижното културно наследство во Република Македонија го сочинуваат спомениците, споменичките целини и културните предели. Спомениците претставуваат поединечни градби односно дела на архитектурата и на градежништвото или некои делови и остатоци вклучувајќи елементи и структури од разен карактер и објекти за кои посебно се утврдени и пренаменети за чување и изложување на овој вид наследство, додека пак споменичките целини претставуваат урбани, рурални и други населби или нивни делови и остатоци, вклучувајќи ја опремата од местата на живеење и работење и центри во кои се наоѓаат значаен број на споменици.¹ Посебни делови од пејзажот коишто се истакнуваат како области на специфична интеракција на човекот и природата, кои се од културно-историско и археолошко значење се нарекуваат културни предели.²

¹ Член 12 и 13 од Закон за заштита на културното наследство („Сл. Весник на Република Македонија“ бр.20/04)

² Член 14 од истиот закон.

Во Република Македонија има околу 11 200 недвижни споменици на културата што само го потврдува фактот дека таа располага со богато културно наследство.³ Разместено насекаде низ територијата на Македонија недвижното културно наследство со најголема концентрација се среќава во шест региони: Охридско – струшкиот каде има најмногу споменици на културата, Пелагонскиот кој е со многубројно богатство на сите видови на културното наследство, Скопскиот-кумановскиот и Полошкиот регион со многубројни манастири, цркви, цамии, амами, анови, чаршии, тврдини и други споменици, и долините на реките Вардар и Брегалница –во кои се наоѓаат најголем број на археолошки локалитети.

Недвижното културно наследство покрај тоа што го среќаваме во урбаните и рамничарски средини, го има и во руралните (околу 45 %), чија местоположба и локација е претежно на ридско-планински релјеф.

Независно од неговата местоположба и локација овој вид на наследство е подложен на разни видови опасности и загрозувања предизвикани од човекот или природата. Како едни од таквите видови на опасности и загрозувања претставуваат елементарните непогоди чии појави може да предизвикаат оштетување или уништување на недвижното културно наследство. Затоа е неопходна негова заштита со цел како би се зачувало истото.

Република Македонија заштитата на недвижното културно наследство од елементарни непогоди ја остварува преку спектар на разни мерки и активности кои се утврдени со правни и нормативни акти, чие спроведување во пракса го вршат надлежни субјекти од областа на културата, заштитата и спасувањето и управувањето со кризи.⁴ Овие субјекти преку меѓусебна координација, соработка и врз основа на изготвени акциони планови, планови за безбедност, проценки на загрозеност и слично, вршат заштита и спасување на овој вид наследство во случај на појава на елементарни непогоди. За негова поефикасна заштита од голема важност претставува подготвеноста и оспособеноста на овие субјекти за превентивно дејствување како и за справување со елементарните непогоди.

Географијата на Македонија која се карактеризира во поголем дел со ридско-планински, а во помал со низински релјеф; изменето-средоземноморска, умерено континентална и планинска клима; и релативно развиената хидрографска мрежа е од голема важност и влијае врз појавата и интензитетот на елементарните непогоди.

Врз основа на ова како и на проценките на загрозеност за општините во Република Македонија од сите ризици и опасности како најчести видови на елементарни непогоди каде во случај на нивна појава со неконтролирани сили би го загрозиле (оштетиле или уништиле) недвижното културно наследство се поплавите, лизгањето на земјиштето, пожарите и земјотресот.

Недвижното културно наследство кое се наоѓа во урбаните средини често е со местоположба и локација во места каде е опкружено со објекти и друга инфраструктура но и покрај брегови на реки, канали и во подножја на ридови и планини. Сето ова го прави да биде подложено на оштетување и уништување од појава на елементарни непогоди. Како потенцијални појави на елементарни непогоди во урбаните средини со повисок степен на ризик кои би го загрозиле недвижното културно наследство претставуваат поплавите и пожарите, додека лизгањето на земјиште и земјотресот се карактеризираат со понизок степен на ризик.⁵

³ Просторен план на Република Македонија, (2004), Скопје, 92 – 96.

⁴ За видот субјектите, мерките и активностите пошироко во Законот за заштита на културното наследство („Службен весник на Република Македонија “ број 20/04), Закон за заштита и спасување („Службен весник на Република Македонија “ број 36/04) и Закон за управување со кризи („Службен весник на Република Македонија “ број 29/05)

⁵ Согласно член 6 од Уредбата за Методологија за изработка на Процената на загрозеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности, нејзината содржина и структура, начинот на чување и ажурирање, како и определувањето на субјектите во системот за управување со

За разлика од урбаните во руралните средини поголемиот дел од недвижното културно наследство е со местоположба и локација покрај речни корита, суводолици, ридско-планински возвишенија на зарамнето плато или пак на падини, котлини, до брегот на природни или вештачки езера, како и во близина на некој шумски појас. Сето ова придонесува овој вид на наследство да биде загрозен од пожар, поплава и лизгање на земјиште како појава од повисок степен на ризик, додека земјотресот овде би бил со понизок степен на ризик.

За заштита на недвижното културно наследство од ваквите загрозувања се организираат и подготвуваат мерки за заштита и спасување од страна на установите од областа на културата, заштитата и спасувањето и управувањето со кризи. Овие мерки придонесуваат за што поголема ефикасност и рационалност во делот на заштитата на ова наследство односно во превенцијата и справувањето со опасностите и загрозувањата. Покрај установите од наведените области, мерките за заштита и спасување се спроведуваат и од страна на останатите органи на државната управа, органите на единиците на локалната самоуправа, трговските друштва, јавните претпријатија, установите и службите кои на директен или индиректен начин се поврзани со заштитата на недвижното културно наследство.⁶

Превентивно се изготвуваат процени, се врши планирања на мерки, набавка на материјали и опрема за спроведување на соодветна заштита, одредување на персонал за заштита и негова обука, вградување на предвидените и планираните мерки во редовното планирање и работа, уредување на просторот и изградба на објекти во функција на заштитата и спасувањето и друго. Од голема важност е уредувањето на просторот околу недвижното културно наследство преку изградба на одбранбено-заштитни елементи и изградба на инфраструктура кои ќе дадат голем придонес во делот на превенцијата и поголема ефикасност во справувањето со опасностите и загрозувањата.

Исто така се врши набљудување и известување од страна на системите за заштита и спасување и управување со кризи што овозможува навремено информирање за поефикасна координација и дејствување во заштитата на недвижното културно наследство.

Врз основа на горенаведените најчести видови на елементарни непогоди кои го загрозуваат недвижното културно наследство во Република Македонија се одредуваат и потребните мерките за заштита и спасување на истото. Како такви се: евакуација, заштита и спасување од поплави, заштита и спасување од пожари, заштита од лизгање на земјиште и заштита од земјотреси.

Евакуацијата како мерка се спроведува на тој начин што се врши планско, организирано и контролирано преместување на недвижното културно наследство од загрозените во побезбедни подрачја. Нејзиното спроведување е резултат на неможноста да се спречат последиците од елементарните непогоди со други мерки.

Мерката заштита и спасување од поплави содржи регулирање на водотеци и изградба на заштитни елементи кај недвижното културно наследство. Покрај тоа, оваа мерка опфаќа и набљудување и извидување на состојбата на водотеците и високите брани, заштитните елементи и воопшто на околината, црпење на водата од поплавените објекти како и санирање на последиците предизвикани од полавата.

Со превентивни и оперативни мерки се спроведува мерката за заштита од пожари кај овој вид културно наследство. Превентивните мерки претставуваат активности кои се планираат и спроведуваат

кризи се одредува степен на загрозеност што означува ризик односно состојба со манифестирани појави на загрозеност од одредена опасност. (Прв степен означува редовна состојба (нема ризик); Втор степен означува низок ризик (редовна состојба со ретко манифестирани појави на загрозеност); Трет степен означува покачен ризик (можен почеток на криза или кризна состојба); Четврт степен означува висок ризик и веројатност за почеток на криза или кризна состојба; Петти степен означува највисок ризик на загрозеност на виталните вредности (создадени услови за прогласување на криза или кризна состојба)

⁶ Пошироко во Законот за заштита на културното наследство, Законот за управување со кризи и Законот за заштита и спасување.

со просторно и урбанистичко палнирање и со примена на техничките нормативи при проектирање и изградба на објектите.⁷ Активностите пак кои опфаќаат откривање, спречување на ширење и гаснење на пожари, утврдување на причините за настанување на истиот, како и давање на помош при отстранување на истиот ги сочинуваат оперативните мерки.⁸

И во мерките за заштита од појава на лизгање на земјиште и земјотреси се превземаат активности со кои би се отстраниле или намалиле последиците т.е. оштетувањето или уништувањето на недвижното културно наследство. Како дел од тие мерки претставуваат изградбата на одбранбено-заштитни елементи (потпорни сидови, уредување на земјиште и сл.) кај заштитата од лизгање на земјиште, додека за заштита од земјотреси асейзмички се зајакнува постоечкото недвижно културно наследство.

За што поефикасна заштита на недвижното културно наследство од овие опасности и загрозувања посебно во делот на превенцијата и справувањето со истите од голема важност ќе претставува мапирањето на критични точки како и елаборирање на истите.

Со помош на мапите на критичните точки кои би се утврдиле согласно изготвените процени на општините во Република Македонија од сите ризици и опасности, ќе се увидат местата на кои има голема веројатност од појава на елементарни непогоди. Така во зависност од зачестеноста и видот на појавата на елементарните непогоди ќе се изврши бележење на критичното место кое го загрозува недвижното културно наследство.

Елаборирањето на ваквите критични места каде би имало веројатност од појава на елементарни непогоди кои го загрозуваат недвижното културно наследство всушност ќе претставува постапка на вршење на нивна анализа и проценување врз основа на географските карактеристики (релјеф, клима, хидрографија), историја на појава на несреќи и катастрофи и секако процената на загрозеност на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности. Со елаборирањето исто така ќе се одреди и степенот на загрозеност на критичното место односно на недвижното културно наследство.

Мапирањето и елаборирањето на критичните точки ќе овозможат подобрување на работата на субјектите и граѓаните кои на директен или индиректен начин се поврзани со заштитата на недвижното културно наследство од елементарни непогоди. Така со ова тие ќе ги добијат потребните информации за состојбите со елементарните непогоди што ќе помогне во изготвувањето на плановите и постапките за заштита на недвижнотот културно наследство од истите, поефикасно спроведување на мерките и активностите за заштита и спасување и рационално искористување на силите и средствата за заштита и спасување.

Покрај тоа со постојано следење на теренот и навремено ажурирање на податоците кои се добиваат од мапирањето и елаборирањето ќе се придонесе за поголема ефективност и ефикасност во заштитата на недвижното културно наследство како во делот на превенцијата така и во справувањето со опасностите од елементарни непогоди. Ваквата потреба од навремено и постојано следење на теренот и ажурирање на податоците се должи како на негативно влијание на човекот врз природата така и на релативно се почестите климатски промени кои влијаат на географските карактеристики на територијата на Република Македонија. Сето ова резултира со појава на некаков вид на елементарна непогода која пак претставува опасност и загрозување за недвижното културно наследство.

ЗАКЛУЧОК

Заштитата на недвижното културно наследство од елементарни непогоди е од голема важност пред се земајќи го во предвид фактот дека во случај на нивна појава можат да предизвикаат негово сериозно оштетување или уништување. Сето тоа покрај предизвиканата материјална штета би значело и

⁷ Пошироко во Член 69-79 од Закон за заштита и спасување („Службен весник на Република Македонија“ број 36/04)

⁸ Истото.

удар врз историската поврзаност и идентификација на Република Македонија претставена преку овој вид на наследство.

За остварување на заштита и спасување на недвижното културно наследство во државата се создале и развиле механизми. Но во подобрувањето на нивната ефикасност неопходни се конкретни податоци и информации како за видот на опасноста така и за местоположбата и локацијата на самото недвижно културно наследство. Така со утврдување на потенцијалните и најчести видови на опасности и загрозувања врз овој вид на наследство преку претходна анализа и процена за нивниот профил ќе се одреди и степенот за загрозување со што понатаму би се превземале понатамошни мерки и активности за негова заштита.

Голем придонес кон ова ќе даде самото мапирање и елаборирање преку кое се обезбедуваат потребните информации и податоци за субјектите ангажирани во областа на заштитата на недвижното културно наследство од елементарни непогоди. Со тоа се овозможува рационало искористување на ресурсите, подобрување на комуникација и координација помеѓу субјектите и со одговорно спроведување на потребните мерки и активности би резултирало со поефикасна заштита и спасување на недвижното културно наследство од елементарни непогоди како превентивно така и во делот на справување со истите.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

1. Закон за заштита и спасување („Службен весник на Република Македонија “ број 36/04)
2. Законот за заштита на културното наследство („Службен весник на Република Македонија “ број 20/04)
3. Закон за управување со кризи („Службен весник на Република Македонија “ број 29/05)
4. Просторен план на Република Македонија, (2004), Скопје
5. Уредба за Методологија за изработка на Процената на загрозеноста на безбедноста на Република Македонија
6. Дирекција за заштита и спасување
7. Центар за управување со кризи